

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Rapport 2004:47

www.o.lst.se

Länsstyrelsen granskar äldreomsorgen Mat och måltider i äldreboende

Sedan hösten 2003 har Länsstyrelsens tillsyn av äldreomsorgen förstärkts genom ett regeringsbeslut. I länet har sju nya tjänster inrättats som socialkonsulent/äldreskyddsombud. Tillsammans med fyra socialkonsulenter, som tidigare har arbetat med bl.a. äldrefrågor, bildar de en *äldregrupp* som enbart skall arbeta med tillsyn inom äldreomsorgen.

Denna rapport har som syfte att sammanfatta genomförda tillsyner, vara ett diskussionsunderlag i äldreomsorgen samt lyfta fram både goda exempel och vanligt förekommande brister.

Länsstyrelsen har under vintern/våren 2003-2004 gjort observationer vid middagsmålet mitt på dagen i ett trettiotal äldreboenden. Förutom observationer har kompletterande frågor ställts till boende/anhöriga, personal och enhetschef.

Tillsynen har främst inriktats på följande aspekter av mat och måltider:

- maten och måltidsordningen
- social samvaron
- den fysiska miljön vid måltiden samt
- individuella behov och valmöjligheter.

Maten och måltidsordningen

Länsstyrelsen har inte granskat kvaliteten på maten ur näringssynpunkt. Däremot framkom att de allra flesta äldreboenden lägger stor vikt vid denna aspekt. Många boenden har tillgång till dietister och/eller nutritionsgrupper och ibland finns riktlinjer för kost och måltider. Kökspersonalen har ofta fått fortbildning och på många boende finns kostombud som beskrev att de deltog i möten och utbildningar som rörde maten. Det förekom också att det var oklart vilket uppdrag kostombuden hade.

Den mat som serveras är husmanskost och variationen av rätter mellan dagar och veckor kan vara stor. En vanlig måltidsordning består av tre huvudmål samt två mellanmål/kaffe, fördelade över dagen. Sista måltiden serveras ofta klockan 17.00 eller 18.00. En generell uppfattning är att tiden från kvällsmål till morgonmål inte skall överskrida 12–13 timmar. I många fall märkte vi att "nattfastan" kunde bli upp till bli 16 timmar. Personalen uppger att det är möjligt för den enskilde att få en smörgås eller annat på kvällen. En fråga som kvarstår är dock om det är den enskilde som måste ta initiativet till ett extra mål, eller om vårdpersonalen har som rutin att erbjuda alla detta. Kvällsarbetet med sänggående börjar ofta direkt efter kvällsmåltiden, eftersom många av de boende behöver hjälp. Det därför troligt att efterfrågan på kvällsmacka inte är så stor.

Flera enhetschefer uppgav att de hade för avsikt att se över tiderna för måltiderna, som uppgavs ligga för tätt under dagen. En uppfattning som Länsstyrelsen fick är att tiden för kvällsmålet snarare är bestämt utifrån köks- och omsorgspersonalens arbetstid och andra arbetsuppgifter (t.ex. sänggående) än utifrån de boendes behov och önskemål.

Äldre människors aptit kan vara dålig och därför anses det viktigt att maten ser god ut, är trevligt upplagd och anpassad till den enskildes förmåga att tugga. För det mesta såg maten god ut på tallriken. I ett fåtal boenden lagades maten i avdelningens kök och den goda och aptitretande doften av mat saknades på de flesta ställen. Däremot förekom att kvällsmat, eller efterrätt lagades på avdelningen.

De allra flesta boende och anhöriga som vi pratade med var nöjda med maten, de uppgav att maten var både god och tillräcklig.

Social samvaro

Dagarna för många äldre i äldreboenden kännetecknas av passivitet och brist på sociala aktiviteter. Därför blir måltiden ett avbrott och kan bli ett naturligt tillfälle för de boende att känna sig delaktiga i en social gemenskap, som de kan se fram emot, inte bara en aktivitet för att få i sig mat.

Länsstyrelsen anser att här har personalen en mycket viktig roll. Många äldre har nedsatt hörsel, andra har demenssjukdomar eller är mycket svaga och skröpliga. Det är oftast tyst vid matbordet och det är inte självklart att måltiden också blir en stunds trevlig samvaro.

Ändå fann vi många exempel på att personal är medvetna om samvarons betydelse och anstränger sig för att göra det trivsamt, t.ex. genom att:

- själva sitta med vid bordet, prata, skämta och föra samtal om aktuella händelser och inte bara fråga om det smakade bra eller om någon önskade mer
- arrangera så att personer som har utbyte av varandra sitter tillsammans
- förändra rutinerna ibland, t.ex. byta matrum, någon gång, byta platser, servera något extra gott till kaffet
- servera "kaffe på maten" vid småbord istället för vid matbordet
- få med boende med annat språk än svenska i gemenskapen, med hjälp av personal som är flerspråkig
- uppmuntra besökande anhöriga att sitta med vid måltiden, om de boende accepterar det.

Personalen i en del boenden berättade hur de ordnar lite extra ibland, ett exempel var "pub-kvällar".

Många av de äldre uttryckte att det var lugnt och skönt vid måltiden och en kvinna sa att "man skall låta maten tysta mun". Samtidigt var det ibland påfallande att någon försökte få igång ett samtal, men tystnade snart av brist på respons. Det krävs en medvetenhet hos personalen för att ta vara på de boendes individuella förmåga till gemenskap, glädje och samvaro.

Miljön vid måltiden

Den fysiska miljön är viktig för att måltiden skall bli en positiv upplevelse.

Matsalarna är oftast rymliga, vilket är nödvändigt för att rullstolar och rollatorer kräver svängrum. I några matsalar var det trångt och i några fall var det personer som inte fick plats vid bordet, utan satt för sig själva vid sidan av, med en brickbord på rullstolen.

De allra flesta matsalar var trevligt inredda, med blommor, tavlor, dukar eller tabletter på borden, smålampor etc. som skapade en hemlik miljö. Belysningen bör givetvis vara god och ofta fanns både takbelysning och lampor över borden. I något fall fanns endast lysrör i taket och ibland hade personalen glömt tända lamporna över borden. Ibland fanns tända ljus på borden, på några ställen uppgav personalen att levande ljus var förbjudet av säkerhetsskäl.

Ljudnivån är oftast låg eller tyst, Ibland förekom radio i bakgrunden och ibland stod TV:n på. Det förekom också att oroliga och ibland aggressiva boende satt vid samma bord som andra äldre, vilket innebar oro och störningar för dem. Detta var speciellt ett problem på enheter där personer med respektive utan demenssjukdomar bodde tillsammans.

På de flesta boenden uppgav personalen att de försöker göra skillnad på vardag och helg genom att duka finare på helgen. Andra uppgav att det inte fanns tid till det, eftersom man är färre personal i tjänst under helgen.

Individuella behov och valmöjlighet

De flesta boende verkar ha bestämda platser vid matbordet. Det förekom att personalen hade bemödat sig om att placera boende som hade utbyte av varandra tillsammans. Det fanns också boende som satt vid ett eget bord, efter egen önskan. På de flesta ställen var några boende sängliggande och därför, eller av andra skäl, serverades de mat i sitt rum/lägenhet.

Det vanligaste var att det serveras en rätt till middagen. Valmöjligheten kunde bestå i att det fanns ”minuskost”, som innebar att den boende kan välja bort en rätt som han/hon inte tycker om.

Mattiderna är fasta, men personalen uppgav att det är fullt möjligt att värma upp maten och servera en annan tid om det finns speciella behov av det.

Det förekom att de boende fick servera sig själva ur karotter, men vanligast var att personalen lade upp maten från kantiner direkt på den boendes tallrik. En del personal var noga med att fråga vad och hur mycket den enskilde ville ha. Det fanns ibland möjlighet att välja mellan mjölk, lättöl, juice och saft, men det förekom också att det endast fanns ett alternativ till måltidsdryck. Vid några boenden fanns möjlighet att välja mellan olika efterrätter.

I ett boende fick samtliga en stor vit haklapp av papper på sig, men vanligast var att några hade diskreta, mönstrade haklappar och andra klarade sig utan.

På ett äldreboende framförde personalen att de boende i så stor utsträckning som möjligt skulle äta själva, även om det tog lång tid. Många boende fick dock hjälp med matning. Personalen satt bredvid den boende och med något undantag matades endast en i taget.

Ett intryck Länsstyrelsen fick var att personalen kände de boende väl och visste vad de tyckte om och hur de ville ha det. Det kan dock vara viktigt att diskutera om alltför fasta rutiner kan få till följd att individuella önskemål, som ju kan förändras från dag till dag, inte blir tillgodosedda. Ett exempel är att ge den boende möjlighet att själv komponera sin måltid utifrån sina behov just den dagen, istället för att bli serverad ur kantin.

Att kunna välja mellan två huvudrätter får ses som en kvalitetsfråga, som sällan tycks vara tillgodosett.

Att ha mat i det egna kylskåpet, vid de äldreboenden som bestod av fullvärdiga lägenheter, verkade inte vara

så vanligt, men kan bedömas viktigt ur aspekten att kunna bibehålla sina resurser och få individuella behov tillgodosedd.

Ett behov som framfördes från boende var att ha ett forum (brukarråd/matråd) där de kan få framföra sina önskemål och synpunkter.

Slutord

Måltiden är en viktig del av dagen, inte enbart för att de boende skall få näring. Måltiden kan bli en stund att se fram emot, för att bryta enformighet och känna gemenskap.

Personalen kan i högsta grad bidra till detta, genom att

- aktivt bidra till den sociala gemenskapen
- skapa en trevlig och hemlik miljö,
- ge den enskilde individen möjlighet att uttrycka sina behov och önskemål.

Att personalen känner engagemang och arbetsglädje är till sist en förutsättning för en god måltidsmiljö, som kommer de boende tillgodo.

Vill du veta mer om äldregruppen och dess arbete kan du kontakta någon av socialkonsulenter/äldreskyddsombuden.

I Göteborg finns:

Annalena Berndtsson, tel. 031-60 52 93 (Samordnare)

Elisabeth Björheden, tel. 031-60 58 96

Lena Eriksson, tel. 031-60 51 04

Cristina Foconi 031-60 51 66

Daniel Gaggioni, tel. 031-60 51 80

Michael Jonsson, tel. 031-60 51 19

I Mariestad finns:

Helene Backman Carlsson, tel. 0501-60 53 68

Britt Johansson, tel. 0501-60 53 72

I Vänersborg finns:

Maria Björklund, tel. 0521-60 57 05

Ingemar Sunnerdahl, tel. 0521-60 57 72

Ann Svensson, tel. 0521-60 56 36

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

www.o.lst.se

